

ABDULBÂKÎ ÂRİF EFENDİ VE İKİ KASİDESİ ÜZERİNE

Celal Turgut KOÇ*

Öz

Bu makalede Abdalbâkî Ârif Efendi'nin Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile dönemin Şeyhülislamını methetmek için Arapça olarak kaleme aldığı iki kaside incelenecektir. Makalenin giriş kısmında Abdalbâkî Ârif Efendi'nin biyografisi, eserleri hakkında bilgi verilecek, şiirlerin Türkçeye çevirisi yapılacak, akabinde şiirleri şekil, dil, üslup ve retorik açıdan ele alınacaktır. Bunun yanı sıra kasideler dönemin şiir anlayışı yönünden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Şiiri, Abdalbâkî Ârif, Methiye, Şeyhülislam, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Abdalbâkî Ârif Efendi And His Two Odes

Abstract

In this article, two Arabic odes that Abdalbâkî Ârif Efendi wrote to praise the Grand Vizier Kara Mustafa Pasha of Merzifon and the then Sheikh al-Islam will be examined. In the introduction of the article, information about Abdalbâkî Ârif Efendi's biography and his works will be given, and poems will be translated into Turkish. And then, the poems will be dealt with in terms of form, language, style and rhetoric, and will be evaluated with respect to the poetry of the period.

Keywords: Arabic poetry, Abdalbâkî Ârif, Ode, Sheikh al-Islam, Kara Mustafa Pasha of Merzifon

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (e-posta: ctkoc42@hotmail.com).

Giriş

Bu çalışmada Abdalbâki Ârif Efendi'nin hayatı, ardından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1682)'ya yazdığı medih içerikli kasidesi ve akabinde dönemin Şeyhülislâmına yazdığı medih kasidesi; muhteva ve şekil özellikleri bakımından ele alınacaktır. Şair, Osmanlı döneminde klasik formatta kaside yazan önde gelen şairlerden biridir.

Araplar, Osmanlı dönemini sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan hâlâ bir gerileme dönemi olarak görmektedir. Oysa, bu dönem derinlemesine incelendiğinde, özellikle edebi alanda verilen ürünlerin azımsanamayacak kadar çok olduğu görülür. Osmanlı hükümdarlarının ve divan edebiyatı şairlerinin Arapça divanları bu ithamın insafla bağdaşmadığının en güzel kanıtlarını teşkil etmektedir. Şairler şiirleriyle yaşadıkları çağa ışık tutarlar. Osmanlı dönemi Arap dili ve edebiyatı ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara katkı sağlamak amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır.

I-ABDULBÂKİ ÂRİF EFENDİ'NİN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Tam adı Abdalbâki Ârif b. Mehmed b. Mustafa olan Abdalbâki Ârif Efendi XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl başlarına kadar yaşamış Osmanlı âlim, şair, hattat ve musikişinas bir zattır. Kaynaklarda adı Ârif Abdalbâki¹ ve Ârif er-Rumi diye de geçmektedir.²

Abdalbâki Ârif Efendi Kasımpaşa'da doğmuştur.³ Tersane-i Amire mahzen yazıcılarından Ammizade Mehmed Efendi'nin oğludur.⁴ Doğum tarihi çeşitli kaynaklarda farklı olarak verilmiştir. Seksen yıl kadar yaşadığı bilinmektedir ve vefat tarihi dikkate alındığında kuvvetle muhtemel olan doğum tarihi 1633 senesidir.⁵

Eğitime gelince Abdalbâki Ârif Efendi öğrenimine küçük yaşlarda başlar. Kaynaklarda medrese tahsilinden sonra döneminin âlimlerinden Memikzade Mustafa Efendi'den⁶ ve Bosnalı Bali Efendi'den mülazemet (Günümüzdeki anlamı bir meslekte stajını tamamlamaktır.) aldığı zikredilmektedir.⁷

Ârif Efendi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kudreti olan, divan sahibi bir şair ve kelâm, ahlâk, siyer gibi dinî ilimlerle sarf, nahiv ve belagatta devrin önde gelen âlimlerinden biri olduğu hususunda kaynaklar birleşmektedir. Ayrıca, hattatlık ve musiki konusunda üstattır. Yazıyı Mehmed Tebrîz'den öğrenerek zamanının "imâd"ı kabul edilecek kadar iyi bir ta'lik hattatı olan Abdalbâki Efendi birçok murakka' ve kıta yazmış, kitap istinsah etmiştir.⁸

Bu arada Abdalbâki Efendi birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında, Vak'anüvis Râşid Efendi (ö.1735), Şair Seyyid Hüseyin Vehbî Efendi (ö.1736)⁹, Şeyhülislâm İshak Efendi (ö.1754), Şeyhülislâm İsmail Asım Efendi (ö.1758), damadı Seyyid Abdürrahim Faiz Efendi (ö.1725), Torunu Seyyid Yahya Efendi (ö.1736), Kazasker

olan Ubeydullah Hamid Efendi (ö.1738) gibi şahsiyetler vardır.¹⁰

Abdulbâki Ârif Efendi kısmen hususi olarak iyi bir medrese tahsili görmüş (m.1652), mezun ve mülâzım olduktan sonra bir müddet *Haremeyn Evkafı Kâtipliğinde* bulunmuştur. Temmuz 1665'te İstanbul'da kırk akçe yevmiyeli *Defterdar Yahya Medresesi* müderrisliğine tayin edilmiştir.¹¹ Ârif Efendi bu müderrislik hayatında ehliyet ve kabiliyet gösterenleri himaye etmeyi ilke edinmiş olan Veziriâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya intisap etmiş ve gösterdiği kabiliyet dolayısıyla müderrislik basamaklarını süratle çıkmış ve hamisi Veziriâzam Fâzıl Ahmed Paşa'dan sonra da onun eniştesi Merzifonî Kara Mustafa Paşa tarafından himaye görmüştür.¹²

Ârif Efendi, Şeyhülislâm Minkârî Zâde Yahya Efendi'nin yaptığı imtihanda birinci olarak ibtidâ-i hâriç payesiyle *Mâhul zâde Medresesine* müderris olmuştur. Vazifelerinde başarı gösterdiği için süratle dereceleri yükselmiş ve 1672'de *Hüsrev Kethüda* ve bir sene sonra *Sekban Âli*, 1675'te *Barbaros Hayreddin Paşa*, bir sene sonra *Atik Murad Paşa*, 1678'de *Mahmud Paşa*, ertesi sene *Atik Valide Sultan*, 1680'de *Süleymaniye* medreselerinde çalışarak müderrislik hizmetini tamamlamıştır.¹³

1681 tarihinde *Selânik* kadılığına tayin edildi.¹⁴ Burada bulunduğu sırada, zevku safaya düşkün olduğundan bahis ile yapılan şikâyet üzerine IV. Mehmed'in fermanıyla meslekten çıkarılarak sürgüne gönderilmiştir.¹⁵ Açıkta kaldığı dört yıl boyunca hattatlık yaparak geçindi. 1687'de affedildikten sonra yine kadılık göreviyle Bursa'ya tayin edildi. Buradaki görev süresini tamamladıktan sonra, 1692'de Mekke payesi ile Kahire kadısı oldu.. Buradaki görevini tamamladıktan sonra İstanbul kadılığı payesini aldı.1698'de İstanbul kadılığı ardından 1700 yılında Anadolu Kazaskerliği payesini aldı. Fiilen bu göreve 1702'de başladı. 1706 ve 1710 tarihlerinde iki kez Rumeli kazaskeri oldu.¹⁶

Abdulbâki Ârif Efendi (m.1713) Temmuz ayında hastalanmış ve iki buçuk ay sonra, (m.1713) Ekim ayının bir Cuma gecesi sû-i kinye (ishal) 'den seksen yaşını geçkin olduğu halde vefat etmiştir.¹⁷ Eyüp Sultan Türbesi'nin yanında medfundur.¹⁸

Devrinin yaygın deyiimiyle "hezârfen" bir kişiliğe sahip olan Abdulbâki Efendi'nin edebiyat, sarf, nahiv ve ilm-i kelâma dair irili ufaklı birçok eseri ile bazı tercüme ve şerhleri bulunmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. Divan: Türkçe şiirlerinin yer aldığı bir eserdir.¹⁹

2. Mi'racnâme²⁰ : Manzum bir eser olup devrin önde gelen bestekârlarından Yûsuf Efendi tarafından bestelenmiştir.²¹

3. Siyer-i Nebi²² : Manzum bir mukaddimeyle başlayan bu mensur eser, Hz. Peygamber'in ecdadından itibaren peygamberliğinin dördüncü yılına kadar cereyan eden olayları anlatmaktadır.²³

4. Menâhicü'l-usûlî'd-dîniyye ilâ mevâkıfî'l-makâsıdî'l-ayniyye²⁴: Kelâm ilmi ve metotları hakkında yazılmış Türkçe bir kitaptır.²⁵

5. Mukaddime-i Ahlak-ı Nasırî Mu 'arrebî.²⁶: Nasîrüddîn-i Tûsî'nin eseri olan *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin mukaddime kısmının Farsça'dan Arapça'ya tercümesidir.

6. Makâle-i Kandiyye²⁷: Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşanın **Uyvar'da** kazandığı başarı ve Kandiye'yi zapt etmesi dolayısıyla yazılmış bir manzumedir.²⁸

7. Mukaddime-i Fethiyye: Kaynaklarda *Makâme-i Fethiyye*²⁹ adıyla da anılan bu eserin mahiyeti hakkında tam bir bilgi elde edilememişse de, isminin yazılışında bulunması muhtemel bazı imlâ hataları göz önüne alınarak *Makale-i Kandiyye* ile aynı eser olabileceği tahmin edilmektedir.

8. Ma'ne'l-bid'a³⁰. Arapça küçük bir eserdir.³¹

9. İmru'ün ve nefsihû³²: Nahiv ilmiyle ilgili Arapça bir risaledir. Bir nüshası Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki mecmuada yer almaktadır.

10. el-Ma'rife ve'n-nekre: Nahivle ilgili Arapça bir eserdir.³³ Çiğdem Çam, *Abdübâkî Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Marife ve Nekre Risalesi'nin Tenkitli Metni* başlığında Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır.

11. Şerhu Kaşide-i 'Abdullah Pâşâ³⁴: Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Arapça bir kasidesinin şerhidir. Bu eserin de Atıf Efendi Kütüphanesi'nde aynı mecmua içinde bir nüshası vardır.

12. Ta'ribü Risâleti'l-İsâm fi'l-hakîkati ve'l-mecâz³⁵: İsmâüddin el-İsferâyîninin (ö. 944/1537) *Risale fi 'İlmi'l-mecâz* adlı Farsça eserinin Arapça tercümesidir.³⁶

13. Risâle-i Lââm³⁷: *Hediyyetü'l-'Ârifin*'de belirtildiğine göre nahivle ilgili bir eserdir. Şeyhî, eserin adını Risâie-i Lââm-ı Ta'rif olarak vermektedir.

14. Tahmîs-i Kaşide-i Bânet Su'âd: Kâ'b b. Züheyr'in *Kasîde-i Bürde* adıyla da anılan şiirinin tahmisidir.³⁸

II-KASİDELERİN METİN ÇEVİRİSİ VE ÇÖZÜMLEMESİ

Çalışmaya konu olan birinci kaside, el-Muhibbî'nin *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tîlâi'l-Hâne* adlı eserinin 3. cildinin 23-26. sayfaları arasında yer almakta olup, Şair Abdübâkî Ârif bu kasidede Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı övmektedir.

Şair Abdübâkî Ârif, yaşadığı asrın önemli devlet adamlarından Sadrazam Kara Mustafa'yı öven methiyesinde, onun güzel hasletlerinden, devlet idaresindeki başarılarından ve orduda iyi bir komutan olduğuna dair öven 41 beyitlik methiyesinde onun güzel hasletlerini devlet idaresindeki başarılarını ve orduda iyi bir komutan oluşunu ele almıştır. Savaşlarda gösterdiği kahramanlığı, mertliği ve cesareti gibi özelliklerini ön plana çıkararak methetmiştir.

[Tavil]

- 1- دِرَاكُ الْمُعَالِي بِإِلْمِهِنَّدَةِ الْبُثْرِ
- 2- وَمَنْ يَهْتَصِرُ لَدَنْ أَلْقَنَا بِاعْتِقَالِهَا
- 3- وَهَلْ بَعْدَ أَنَّ الْحَتَفَ ضَرْبُهُ لَأَرْبِ
- 4- وَلَوْ لَمْ يَكُنْ بِإِلْهَالِجِ الدُّنْدِلِ سَبَّةً
- 5- وَمَا لَمْ تُرْفُ لَمْ يُورِقِ النَّجَجُ نَاضِراً
- 6- وَمَنْ يَغْتَنِقُ هَيْفَ الْقَنَا يَسْلُ مُعْرِضاً
- 7- وَيَسْتَنْجِجُ الْخُومَاتِ وَالْبَاسِ مَنْ يَكُنْ
- 8- وَمَنْ لَمْ يَخْضُ لُجَّ الْمُعَارِكِ لَمْ يَكْدُ
- 9- فَهَذَا هُوَ ذَا الصَّدْرُ الْكَرِيمِ الَّذِي غَدَا
- 10- سَعْيُ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى النَّاشِرِ اللَّهُ
- 11- مُعِزُّ أَسَاسِ الدِّينِ مُحْيِي رُسُومِهِ
- 12- وَنَاطِلُمُ سَمَلِ الدِّينِ لِلْمَالِ نَاشِرُ
- 13- تَطَاوُلَ لِلْأَخْرَارِ حَيْثُ اسْتَرْقَهُمْ
- 14- وَصَارَ لَهُ خَوْضُ الْخُرُوبِ سَجِيَّةً
- 15- رَحِيبٌ ذَاؤُهُ أَصْبَحَتْ مُنْتَدَى اللَّهِ
- 16- حَرِيٌّ لِلْوَرَى أَنْ يُفْرِشُوهُ خُدُودَهُمْ
- 17- لَهُ شَاغِلٌ بِالْبَيْضِ عَنْ أَبْيَضِ الدُّمَى
- 18- زَكَ خُلْفُهُ الرَّاهِي وَزُنْبَنُهُ اغْتَلَتْ
- 19- أَرَاخَ بِمَاضِي الشَّفَرَتَيْنِ صُفُوفَهُمْ
- 20- وَمَا قَدْ آتَى مِنْ صَيِّبِ النَّجَجِ عَاجِلاً
- 21- وَأَنْتَ الْوَزِيرُ ابْنُ الْوَزِيرِ أَخُو النَّدَى
- 22- أَحَاطَتْ أَيَادِيكَ الْكَرَامُ بِحَيْثُمَا
- 23- زَوَاقُ الْمُعَالِي فِي ذَرَاكَ مُطَنَّبٌ
- 24- بِغَزْوِكَ أَضَى الشَّرْعُ مُسْتَوْثِقُ الْغُرَى
- 25- وَمِنْ عَضْبِكَ الْبَثَّارِ مَا بَرَحَ الْعِدَى
- 26- تَرَكْتَهُمْ تَحْتَ السَّنَابِلِ فِي الْوَعَى
- 27- وَلَاذُوا حُصُوناً قَدْ ظَفِرَتْ بِقَنْجِهَا
- 28- وَمَنْ يَكُ يَأْوِي مِنْ جَنَابِكَ مَلَجاً
- وَنَيْلُ الْأَمَانِي بِالْمُنَقَّعَةِ السُّمْرِ
- جَنَى يَانِعاً مِنْ دُوحَةِ النَّجَجِ وَالنَّصْرِ
- لِمَنْ يُنْتَنِي دُعُراً عَنِ الرَّحْفِ مِنْ عُذْرِ
- كَفَى فِيهِ خُسراً سُوءُ مُنْقَلَبِ الْكَرِّ
- نَجِيعُ الْأَعَادِي كَالْمَلِكِ مِنَ الْقَطْرِ
- عَنِ الْخَفَرَاتِ الْبَيْضِ نَاحِلَةَ الْخَصْرِ
- أَبَا عُذْرِ مَا قَدْ خَاضَ مِنْ فِتْنَةٍ بِكَرٍ
- يَفُوزُ بِعَقْدِ النَّخْرِ مِنْ لَوْلُو نَثْرِ
- عَدِيمِ الْمَدَانِي غَيْرَ مُشْتَرِكِ النَّجْرِ
- عَزِيزِ النَّدَى شَمْسُ الْعُلَى الْوَاسِعِ الْبَرِّ
- مُذِلُّ رِقَابِ الْمُعْتَدِينَ ذَوِي الْكُفْرِ
- يَفُوقُ الْوَرَى فِي ذَلِكَ النِّظَمِ وَالنَّثْرِ
- بِقَكِّ عَنَاةٍ مِنْهُمْ عَنْ يَدِ الْأَسْرِ
- وَلَمْ يَكُ يَسْطُو فِي الْمُعَارِكِ بِالْبُثْرِ
- وَحَضْرَتُهُ الْعُلْيَا غَدَتْ مُنْتَهَى الْفَخْرِ
- يَعْدُونَهُ زَهْواً مِنَ الشَّيْمِ الْغُرِّ
- وَبِالسُّمْرِ يَسْتَعْنِي عَنِ الشَّدَنِ الْغُفْرِ
- عَلَى أَنْجُمِ الزُّهْرَا بَلْ الْأَنْجُمِ الزُّهْرِ
- كَمَا حَكَ سَطراً بَعْدَ مَا حَاكَ مِنْ سَطْرِ
- مَخِيلُهُ أَنْ يَزْدَادَ مِنْ دِيمِ غُرِّ
- وَصَدْرُ الصُّدُورِ الْمَاجِدِينَ ذَوِي الْقَدْرِ
- يَضِيقُ بِمَا خَوَّلَتْ مِنْطَلَقَهُ الشُّكْرِ
- بِحَيْثُ غَدَتْ أَوْتَادُهُ مَرْقَبَ النَّسْرِ
- وَأَصْبَحَ حَبْلُ الدِّينِ مُسْتَخَصِدَ الشَّرِّ
- إِذَا أَوْمَضَ الْبَرْقُ الْمُلْبِيخَ عَلَى ذِكْرِ
- لَقَى بَعْدَ مَا كَانُوا اغْتَلَوْا صَهْوَةَ الْكِبَرِ
- كَمَا فَرَعَ الطَّيْرُ الْمَرْوُعَ إِلَى الْوُكْرِ
- جَلَا أَوْجُهُ الْأَمَالِ مُبْتَسِمَ الْبَشْرِ

- 29- أَقْلِي يُنْبِئِكَ اللَّهُ مَا قَدْ تَرُؤْمُهُ وَزَادَكَ مَا قَدْ خُزْتُ مِنْ شَرِّهِ الْقُدْرِ
30- أَقَاضَ لَكَ النُّعَى وَزَادَكَ بَسْطَةً بِمَا مَنَّ مِنْ نُجْحٍ عَظِيمٍ وَمِنْ نَصْرِ
31- وَجَازَى بِمَا أَعْلَيْتَ مِنْ كَلِمَاتِهِ فَكُنْتُ مُقِيلَ الدِّينِ وَالشَّرْعِ مِنْ غَيْرِ
32- وَإِنِّي وَأَيْمُ اللَّهِ لَمْ أَلْ دَعْوَةً مُدِيمُ الثَّنَاءِ الْمُخْضِ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ
33- غَدَوْتُ أَخَا عَزِيٍّ وَضُرٍّ وَفَاقَةٍ طَلِيحاً بِأَغْبَاءِ الْخِصَاصَةِ وَالْفَقْرِ
34- وَأَضَعَى عُدُوِّي رَائِئِياً لِي لِأَنِّي قَوِيٌّ الْأَسَى وَاهِي التَّجَلُّدِ وَالصَّبْرِ
35- وَإِنِّي لِمَا يَبِي مِنْ أُمَى مُتَجَلِّدٌ وَلَكِنَّ أَحْزَانِي تَنْمُ عَنْ سِرِّي
36- وَإِنِّي جَدِيرٌ أَنْ أُرْؤَى بِرُشْحَةٍ أَقْضَتْ بِهَا مِنْ فَيْضِ نَائِلِكَ الْغَمْرِ
37- مُنَايَ وَسُؤْلِي أَنْ أَفُورَ بِحِجَّةٍ وَأَسْرَحَ طَرْفِي بِالْحُجُونَ إِلَى الْجَحْرِ
38- وَأَضَعَى عُدُوِّي رَائِئِياً لِي لِأَنِّي قَوِيٌّ الْأَسَى وَاهِي التَّجَلُّدِ وَالصَّبْرِ
39- أَيْلٌ وَائِقٌ وَاسْلَمَ مُسْتَمَاحاً وَمُفْرِعاً لِمُسْتَنْجِدِي الْجَدْوَى وَمُسْتَرْفِدِي الْبِرِّ
40- وَدُمْ سَاجِباً ذَيْلَ الْمَكَارِمِ سَاجِباً سَحَابَ نَوَالٍ مُخْجَلٍ نَائِلَ الْبَحْرِ
41- سَقَى اللَّهُ مِنْ ذَانِي الْهَيَادِبِ صَبِّبَ حِمَاكَ الَّذِي صَارَتْ مُنَاخاً لِذِي الْفَقْرِ

- 1-Zirvelere ulaşmak keskin kılıçla,
Ve düşlere kavuşmak kara mızrakla.
2-Kim ki hurma ağacının yumuşak dallarını aşağı eğer,
Başarı ve zafer ağacının olgunlaşmış meyvesini sonunda yer.
3-Ölümden sonra keskin kılıç darbesi neye yarar?
Zaten ölmüştür heybetinden ürküp iki büklüm özür dileyen bîzâr.
4-Hiç kınanmasa da savaştan korkan beşer,
Savaştan hüsrana uğramış bir şekilde dönmesi ona yeter.
5-Sen yaprağa durmadıkça, hiçbir zaferin yaprağı yeşermez,
Düşman korkusu sürekli damlayan kan gibi bitmez.
6-Kim mızrak korkusuna boyun eğerek kaçar,
İnce belli, beyaz tenli ve cilveli dilberlerden uzak teselli arar.
7-Kim ihtiyaç kapısı olursa ölüm ve sıkıntılara olur çare,
Daha önce bir savaşa girmemiş olsa da bîçare.
8-Kim derin cenklere dalmaz ise,
Parlak incilerden gerdanlığı dizemez ipe.
9-İşte odur ki engin kalpli kişi,
Susuzluktan kavrulandan başkasını yanına yaklaştırmayan kişi.
10-Peygamber Mustafa 'nın adaşı, mutluluk saçan,
Cömertlik yayan, tepelerin güneşi, ihsan dağıtan.
11-Dinin temelini güçlendiren, dinin gereklerini yerine getiren,
İnançsız saldırganların kellesini götüren.

- 12-Din işlerini düzenleyen, para dağıtan,
Nazımda ve nesirde halktan üstün olan.
- 13-Hürlerle boy ölçüşür ve onlar kapısında olur kul,
Esaretten yakınanların bağlarını çözer eder hür bir kul.
- 14-Savaş meydanına girmek oldu huyu,
Keskin kılıcını oynatmadan kazandı bunu.
- 15-Bağışların dağıtıldığı mekân olan yurdu geniştir,
Onun yüce meclisi övünmenin bittiği yerdir.
- 16-İnsanlara yakışan yanaklarını onun eşiğine sermeleri,
Övünç kaynağıdır onun parlak karakteri.
- 17-Savaşmaktan ağarmış kılıçlar onu alıkoyar beyaz tenlilerden,
Ve uzaklaştırır onu kara mızraklar körpe ceylanlardan.
- 18-Ahlaki temiz ve pirûpak,
Mertebesi yıldızlardan hatta zühreden daha parlak.
- 19-İki tarafı keskin kılıcıyla düşman saflarını darmadağın etti,
Tıpkı bir sıra örgünün sökülmesi misali.
- 20-Zaferler yağmurlar gibi sağanak sağanak yağar,
Alâmeti olan yağmur yüklü bulutlarla bereketi sürekli artar.
- 21-Sen cömertlik sahibi, vezir oğlu veziri âzamsın,
Kıymetli, şerefli, herkese iyilik yağdıran Sadrazamsın.
- 22-Cömert ellerin her tarafı kuşattı,
İhsanlarına karşılık şükür sözleri az kaldı.
- 23-Haşmetlilerin toplandığı revaklar, makamının bir çadırın eteği,
Senin o çadırının kazıkları şahinlerin gözetleme yeri.
- 24-Savaşlarınla şeriatın kulpu sağlamlaştı.
Dinin ipi düşmanların bakışlarını kızgınlaştırdı.
- 25-Keskin kılıcının öfkesinden, düşmanlar kurtulamadı,
Göz alıcı şimşek çaktığında ortada kimse kalmadı.
- 26-Savaşta onları attın atların toynakları altına,
Onlar binerdi heybetle atların sırtına.
- 27-Sığındıkları kaleleri feth ederek zafer kazanan,
Tıpkı korkudan yuvasına kuş gibi sığınan.
- 28-Kim kapına sığınıp yardım için ellerini açar,
Ümitleri yeşerir, yüzleri tebessümler saçar.
- 29-Beni kendine yakın eyle, dileğine karşılık Allah sevabını versin,
Senin ulaştığın şerefın daha yücesine erdirdin.
- 30-Üzerine nimetlerini yağdırsın, gücüne güç katsın.
Sana verdiği büyük zaferler ve galibiyetler bâki kalsın.
- 31-Onun kelimelerini yücelttiğin için, sana versin mükâfatını,
Sen ki tökezlemekten kurtardın dini ve şeriatı.
- 32-Allah'a and olsun ki, dua etmekten durmadın geri,
Gizli ve açıktan yalnızca överim seni.
- 33-Çıplak mağdur ve yoksulların oldun kardeşi,

Fakir ve açları doyurmaktan açıkta bıraktın kendini.

34-Düşmanlarım yakar oldu bana ağıt,

Çünkü ben aşırı üzgün, sabrı ve dayanıklılığı kıt.

35-İçimdeki hüznü karşıladım sabırla yaşar,

Ne yazık ki elimde olmadan üzüntüm dışarı taşar.

36-Damla damla sulanmaya ihtiyacım var,

Cömertliğinin çok taşkın sularında.

37-Niyetim ve tek dileğim olmaktadır hacı,

Hicir'de tavaf eden hacılara göz gezdirerek olmak duacı.

38-Doğruluğun semasında, ben duamda samimi vefakâr,

Karanlık gecenin sabahındaki ilk ışıkları gibi bayraktar

39-Başarıda bâki, sağ salim, hoşgörülü ve heybetli kal,

Yardıma muhtaç olanlara da ihsan eyle mal.

40-Cömert eteğine tutunanlara yağmur bulutu gibi bereket yağdır,

Cömert deniz bile senin ihsan yağmurun karşısında utanır.

41-Allah sulasın bardaktan boşanırcasına yağın yağmuruyla,

Yoksullar yuva yaptıgın yurdunu.

Çalışmaya konu olan ikinci kaside, yine el-Muhibbî'nin *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Raşhatu Tîlâi'l-Hâne* adlı eserinin 3. cildinin 21-23. sayfaları arasında yer almakta olup, Şair Abdülbâkî Ârif 36 beyitten oluşan bu şiirinde dönemin Şeyhülsîlâmını övmektedir.

[Kamil]

1- أَحْيَى رُبُوعَ الْأَجْرَعَيْنِ لِرَامَا	مُزْنٌ سَقَاهَا وَابِلًا وَرِهَامَا
2- وَمَتَى يَرَى الْبَرْقَ اللَّمُوعَ بِذِي الْغَضَا	طَارَ الْفُؤَادُ لَهَا شَحَى وَغَرَامَا
3- وَتَوَى الرِّبْعَ عَلَى ذُرَاهَا مُلْقِيًا	بِرَجِيبٍ سَاحَتَهَا الْعَصَا فَأَقَامَا
4- وَالرَّيْحَ إِذْ هَبَّتْ بَرِيًّا تُرْهَمَا	أَذَكَّتْ مِنَ الْوَجْدِ الصَّرِيحِ ضِرَامَا
5- زَرَّتْ هَتُونُ السُّحْبِ فِي خَافَتِهَا الْ	أَزْرَارَ نَاشِرَةً هَهَا أَعْلَامَا
6- لَوْ ضَلَّ السَّارِي هَدَاهُ نَحْوَ سَا	حَتَهَا شَذَا أَنْفَاسٍ تَشْرِ خُرَامَا
7- عَهْدِي بِأَيَّامٍ مَضَيْنَ بِرُعْيَا	يَا رِيحُ عَنِّي بَلْغِيهِ سَلَامَا
8- أَوْقَاتُ أُنْسٍ مِثْلَ إِيَّامِ الْقَطَا	قَدْ صِرَنَ مِنْ قِصْرِ الْمَدَى أَخْلَامَا
9- وَبِمُنْحَى وَادِي الْأَزَالِ حَبِيبَةً	قَلْبِي بِشَجْوِ غَرَامِهَا قَدْ هَامَا
10- وَبِسُرَّةِ الْبَطْلَاءِ مُرْتَبِعَ غَدَا	أَضَى فُؤَادِي صَبْوَةً وَهِيَامَا
11- وَبِمَا ارْتَدَّتْ بِرِدَاءِ جُودِ سُفُورِهَا	صَارَتْ عَلَى بَشْرِ الْمَوَامِي شَامَا
12- شَغْفِي وَهَنِيَامِي تَجَدَّدَ كُلَّمَا	شَدُّوا عَلَيَّ الْعَيْسِ الْأُمُونِ جِرَامَا
13- لِلنَّاسِ صَبْرُهَا إِلَهَ مَثَابَةٍ	إِذْ حَيْثُ عَيْنٌ قِيلَتْ إِعْطَامَا
14- فَصَادَهَا تَرَقَّى عَلَى رُتْبِ الْعُلَى	مَهْمَا تَجُوبُ مَهَامَهَا وَأَكَامَا

- 15- أَصْبُو إِلَى تَفْصِيلِ هَاتِيكَ الْتَرَى لِأَفُورَ أَنْ اسْتَفَافَ ذَلِكَ رَعَامَا
- 16- وَإِذَا الْحَجِيجُ تَوَجَّهَتْ نَحْوَ الْعُلَى أَهْمُو إِلَى تِلْكَ الرَّبُوعِ غَرَامَا
- 17- إِنَّ رُمْتَهُ نَيْلَ الْمَتَى مُسْتَرْفِداً خُذْ مَا تَرُومُ فَقَدْ ظَفِرْتَ مَرَامَا
- 18- فَاطْلُبْهُ مِمَّنْ بِالْفَضَائِلِ وَاللُّبَى لِدَوِي الْحِجَى وَالْفَضْلِ صَارَ إِمَامَا
- 19- مُفْطِي الْوَرَى وَمُبِينُ أَعْلَامِ الْهُدَى أَفْقَى الْأَنَامِ وَأَوْصَحَ الْأَحْكَامَا
- 20- ذُو الْمَجْدِ إِنَّ أَمْعَنَتَهُ أَلْفَيْتَهُ وَجُدُودَهُ الْغُرَّ الْعِظَامِ كِرَامَا
- 21- وَرِأْيِهِ الْمُزَوِّثُ أَعْطَى رَاعِيَا لِلدَّوْلَةِ الْعُطَى بِهِ اسْتَحْكَامَا
- 22- أَعْطَى بِصَائِبِ فِكْرِهِ وَبِجُودِهِ لِسِتِّيتِ آمَالِ الْعُقَاةِ نِظَامَا
- 23- وَأَرَاخَ دُنُجُورِ الْخَوَادِثِ بَعْدَ مَا قَدْ عَمَّ سَاحَاتِ الدِّيَارِ ظَلَامَا
- 24- وَأَرَاخَ مَذْ سَاسِ الْوَرَى فَلَاخِلِ ذَا أَضَحَتْ غَيُونُ الْحَادِثَاتِ نِيَامَا
- 25- مَنْ فَازَ بِشِراً مِنْ أَسْرَةٍ وَجْهَهُ بَزَقَ الْبَشَائِرِ وَالنَّهَائِي شَامَا
- 26- وَمَنْ اسْتَضَاءَ بِنُورِ غُرَّتِهِ اجْتَلَى وَجْهَهُ السُّرُورِ وَقَدْ أُمِيطَ لِنَامَا
- 27- وَلَاخِلِ أَنْ أَعْلَى الْمَعَالِي قِيَمَةً سُوْقُ الْمَعَالِي وَالْمَعَارِفِ قَامَا
- 28- مَنْ كَانَ مُنْتَمِياً إِلَى أَعْتَابِهِ أَمْسَى وَأَصْبَحَ لِلْأَنَامِ إِمَامَا
- 29- أَنْتَ الَّذِي أَعْطَيْتَ جَدّاً نَاعِشاً مَنْ يَسْتَعِينُكَ نَالَ مَا قَدْ رَامَا
- 30- أَنَا فُ كُلِّ مُخَالِفٍ أَجْدَعْتَهَا بِشَبَا الْبَرَاةِ إِذْ سَلَلْتَ حُسَامَا
- 31- وَجَوَادُ فِكْرِكَ فَاقَ سَبَاقِ النَّبَى خَاصَ الطَّرَادِ وَمَا أَثَارَ فَتَامَا
- 32- وَسَلَكْتَ فِي سُبُلِ الْمَكَارِمِ مَسْلَكاً أَعْبَى الْوَلَاةِ وَأَتَعَبَ الْحُكَامَا
- 33- مَنْ يَتَّخِذْ مَثْوًى جَنَابِكَ قِبْلَةً لِلنَّاسِ أَصْبَحَ أَسْوَةً وَإِمَامَا
- 34- سَبَقَتْ لِبَابِكَ لِي تَلِيدُ عُيُودَةٍ أَنْتَ الْأَحَقُّ بِأَنْ تَصُونَ ذِمَامَا
- 35- اللَّهُ أَسْأَلُ أَنْ يُحَلِّيَ ذَائِباً بِوُجُودِكَ الْأَيَّامِ وَالْأَعْوَامَا
- 36- دُمْ فِي ذُرَا طُودِ السَّعَادَةِ وَالْعُلَى تَتَسَنَّمُ الْهَضَبَاتِ وَالْأَغْلَامَا

1- Ecreayn³⁹ diyarını sonsuza dek yağmur yüklü bulutlarıyla canlandırırsın,

Sürekli çiseleyen ve şiddetlenen yağmurlarıyla onu sulasın.

2-Ne zaman Zil kazada (Necid bölgesi) görülse ışık saçan şimşek, Hüzün ve aşkla ona uçar yürek.

3-İlkbahar oturdu zirvelerine,

Sopasıyla dokunarak can verdi geniş düzlüklerine.

4-Mis gibi toprak kokusuyla estiğinde rüzgâr,

Alev alev tutuşan sevgisiyle kıvılcımlar çakar.

5-Eteklerine yağmur bulutları suyunu akıttı,

Sancaklar gibi gürl bitkiler kapladı etrafını.

- 6-Gece yürüyen kaybetse yolunu,
O dağın lalesinin güzel kokusu gösterir ona doğruyu.
- 7- Zirvesinde geçirdiğim güzel günlerin hatırına bağlıyım bu yerlere,
Ey rüzgâr ona benden selam söyle.
- 8-Birlikte geçen vakitler tıpkı keklik sekmesi,
Süresinin kısalığından düşlere dönüştü.
- 9-Erak Vadisi 'nin eğimli yolunda bir sevgili,
Sevdasından yandı kalbim döndü şaşkına.
- 10-Vadinin ortasında gördüğüm bahar,
Yaktı kalbimi açtı bağrımda yaralar.
- 11-Siyah yolculuk hırkasını giydiğinde,
Yüzündeki mutlu tebessümler dönüştü hüznе.
- 12-Tazelendi aşkım ve kara sevdam,
Dişi beyaz devenin yüklerini sıkıca her bağladıklarında.
- 13-Allah (Ecraayn diyarını) sevaplı bir yer yaptı,
Yüceltmek için orayı sevgilerinin kiblesi yaptı.
- 14-Ziyaretçileri basamak basamak yükselirler,
İster tepelerinde gezinsinler, ister enginlerine insinler.
- 15-Özlüyorum toprağını öpmeyi,
Sevgili istemese de kokusunun üstüme sinmesini.
- 16-Yöneldiklerinde hac yapan kadınlar yükseklere,
Aşk içinde uçarım o tepelere.
- 17-Yardım isteyerek hayallerine kavuşmak istersen,
Dileğini al çünkü meramına eriştin.
- 18-Onu Allah 'tan korkan erdemlilerden iste,
Akıl ve erdem sahiplerine imam olanlardan.
- 19-Halkın müftüsü ve hakkın sancaklarını yükselten,
Halka fetva verdi ve hükümler açıkladı.
- 20-Şerefli o, eğer araştırırsan,
Onu ve şanlı atalarını büyüklüğünü ve asaletini görürsün.
- 21-Ceddinden miras ileri görüşüyle,
Yüce devlete sağlam bir yönetici olmuştur.
- 22-Doğru fikriyle ve cömertliğiyle verir,
Affedenlerin çeşitli ümitlerine bir düzen.
- 23-Olayların zifiri karanlığını eyledi aydınlık,
Memleketin her tarafına yayılmıştı karanlık.
- 24- O başa geçtiğinden beri kararlarıyla insanlar rahat,
Bu nedenle derin uykuya daldı ortalıkta dolaşan vukuat.
- 25-Kim onun parlak yüzünü görürse,
Müjde ve kutlamalardan Şam aydınlanır.
- 26-Kime alnının ışığı yansırsa,
Örtü kalkar, yüzü sevinçle parlar.
- 27-Yücelerin en kıymetlisi olduğunda,

Bilgi ve yücelik pazarı onun için ayağa kalkar.
28-*Kim bağlanırsa onun eşğine,*
Akşam sabah olur insanlara imam.
29-*Sen insanları fakirlikten kurtaran bir ata oldun,*
Senden yardım isteyen muradına nail olur.
30-*Sana karşı çıktıysa kim kırdın burnunu,*
Kınından çıkardın keskin kılıcın parlak ucunu.
31-*Engin fikirlerinle senden öncekileri bıraktın gölgede,*
Tozu dumana katmadan düşmanlarınla savaştın.
32-*Cömertlik yolunda yürümeyi edindin şiar,*
Eyledin beylerbeyini lal, hükümdarları pürmelal.
33-*Her kim senin konağını kible eyler,*
Olur insanlara iyi bir örnek ve önder.
34-*Kapısına kul olmada sen önceliklisin,*
Kapında kul olunmaya en layık olansın.
35-*Allah'tan her zaman tek dileğim,*
Aylarım ve günlerim varlığıyla süslensin.
36-*Mutluluk ve yücelik dağının daima zirvesinde ol,*
Tepelerin en yücesi sancakların en yükseği ol.

III-KASİDELERİN MUHTEVA VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

A-MUHTEVA ÖZELLİKLERİ:

Her iki kaside de medih içerikli kasidelerdir. **Methiye**; halife, padişah, vezir, şehzade gibi devletin üst kademesindeki kişileri övmek için yazılan kasidelerdir.

Medih, dilin güzel meziyetlerinin terennümü, iyiliklerin zikredilmesi ve övülene karşı sevginin tezahürüdür. Diğer bir ifadeyle, medih sanatı güzel ve iyi meziyetlerin sayılması, yüce hasletlerin tasviri ve bu güzel özellikleri kendisinde barındıran kişilere, şairin takdirini göstermesidir.⁴⁰

Şairin kullanmış olduğu lafız ve anlamlar medihde bulunması gereken özellikleri yeterli düzeyde karşılamaktadır. Medih şiirinde bulunması gereken söz sanatlarını ustalıkla kullanmıştır.

Abdübâki Ârif, araştırmaya konu olan iki kasidesinden birincisinde dönemin Sadrazamı Mustafa Paşa'yı methetmiş, ikinci kasidesinde ise devrin Şeyhülislamını methetmiştir.⁴¹ Abdübâki Ârif Efendi'nin her iki şiirde kullandığı yüksek seviyeli dil, duygusal yoğunluk ve edebî sanatların çokluğu göz önünde bulundurulduğunda her iki kasidenin de olgunluk döneminde veya ömrünün sonlarına doğru yazıldığını gösterir. Dönemin siyasi olayları sonucunda çok sık Şeyhülislam değiştirilmesi sebebiyle Şeyhülislam sayısının fazlalığı, kasidede hangi Şeyhülislamın

kastedildiğinin tespitini zorlaştırmaktadır. Ancak 28. beyitte geçen "İmam" kelimesinden hareketle 1695'te Şeyhülislam atanan, azledildikten sonra 1703-1704 yılları arasında tekrar Şeyhülislam nasbedilen "İmam" lakaplı Mehmet Efendi'nin kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Her iki kaside de medih kasidesi olmasına rağmen, övgü unsuru olarak kullanılan motifler birbirinden farklıdır. Kara Mustafa Paşa'yı överken savaş meydanı, savaş aletleri ve kahramanlık temalarını kullanırken, Şeyhülislam'ı methettiği kasidesinde ise bahar, yağmur ve kutsal mekânları simge olarak kullanmıştır.

Şair, methiyelerinde açık, anlaşılır, sâde, sanatlı bir şekilde anlatımı tercih etmiştir. Şiirin yazıldığı dönemdeki siyasi, sosyal, askeri, dini, ekonomik, kültürel vb. gibi unsurlarla olan bağlantısını kurmuştur. Her şiir belli bir geleneğe bağlı kalınarak yazılır. Şair kendinden önceki aruz geleneğinden etkilenmiştir. Şairin devlet görevinde olması onun hayatından, görüş ve inanışlarından izler taşır. Kazasker olan şairin devlet ricali ile ilgili şiirleri yazması şair ve şiir arasındaki bağlantıya işaret eder.

Mukaddime şiirin muhtevasını yansıtır. Şair de Şeyhülislamı övmek için yazdığı kasideye giriş yaparken berâet-i istihlâl sanatına başvurarak, şiirin içeriğini çağrıştıran konuya uygun tabir ve kelimeleri seçmiş, kulağa hoş gelen bir başlangıç yapmış ve okuyan ya da dinleyenlerin duygularını harekete geçirmiştir. Şiire Cahiliyye dönemi klasik Arap kasidelerinin giriş kısmını oluşturan gazel/nesib/teşbib gibi adlarla bilinen ve asıl konuya geçişi sağlayan 16 beyitten oluşan bir bölümle başlamıştır. Burada hayalindeki memduhun/sevgilinin konaklayıp göç ettiği diyarları betimlemiş, ayrılık acısını ve hüznünü hıçkırık ve gözyaşlarıyla değil, yağmur damlası, bulut ve sağanak yağmur ile sembolize etmiştir.

Kasidenin 13-17. beyitlerinde hac yapma arzusunu ve Kâbe'ye duyduğu özlemi dile getirmiştir. 18. beyitten itibaren şiirin asıl konusunu oluşturan medih bölümüne yer vermiş, 35 ve 36. beyitlerdeki kısa bir münacat ile şiirine son vermiştir. Şiirin bölümleri ve konuları arasında ustaca geçişler yapmış, sonuç bölümünde meramını açık ve anlaşılır bir şekilde dile getirmiştir.

Abdülbâki Ârif, şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. Ancak Arapçaya ve Arap edebiyatına vukufiyetini ortaya koymak için Tavîl ve Kâmil gibi Arap şiirinde sıklıkla kullanılan en zor ve en uzun iki bahri seçmiş ve bu iki bahri aruz ve darblarıyla birlikte başarıyla kullanmıştır. Şairin şiirinde kullandığı aruz ölçüleri aşağıda tablo olarak sunulmuştur:

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya yazdığı methiye Feûlün Mefâilün Feûlün Mefâilün tefilelerinin iki kez tekrarından ibaret olan

Tavîl bahrindedir.⁴²

دِرَالُ الْ / مَعَالِي بِالْ / مُهَيَّ / دَةِ الثُّبَرِ	وَنَيْلُ الْ / أَمَانِي بِالْ / مُثَقِّ / فَةِ الشُّمْرِ
فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُ . مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ
0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//	0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//
وَمَنْ يَهْ / تَصِيرُ لَدُنْ الْ / قَتَا	جَنَى يَا / نِعَا مِنْ دَوْ / حَةِ النَّجْ / حِ وَالنَّصِيرِ
فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ
0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//	0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//
وَهَلْ بَعْدَ أَنْ الْ / حَتَّ / فَ صَرَبْتُ	لِمَنْ يَنْ / ثِي دُغْرَا / عَنِ الرَّخْ / فِ مِنْ غُدْرٍ
فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُ . مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ . فَعُولُنْ . مَفَاعِيلُنْ
0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//	0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//

Devrin Şeyhülislamına yazdığı methiye ise Mütefâilün tefilesinin 6 defa tekrarından ibaret olan Kâmil bahrindedir.

أَحْيَى رُبُوعَ الْأَجْرِيِّ / نِ لِرَامَا	مُزْنُ سَقَا / هَا وَابِلَا / وَرِهَامَا
مُسْتَفْعِلُنْ . مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ . مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ
0//0/0// . 0//0/0// . 0//0/0//	0//0/0// . 0//0/0// . 0//0/0//
وَمَتَى يُرَى الْ / بَرَقُ اللَّمُوعِ / يَذِي	طَارَ الْفُؤَا / دُ لَهَا شَعْبِي / وَغَرَامَا
مُسْتَفْعِلُنْ . مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ . مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ
0//0/0// . 0//0/0// . 0//0/0//	0//0/0// . 0//0/0// . 0//0/0//
وَتَوَى الرَّيِّيْ / غُ عَلَى ذُرَا / هَا مُلْقِيَا	بِرَجِيبِ سَا / حَتْمَا الْعَصَا / فَأَقَامَا
مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ . مُسْتَفْعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ . مُتَفَاعِلُنْ
0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//	0/0/0// . 0/0/0// . 0/0/0//

B-ŞEKİL ÖZELLİKLERİ:

Kaside; vezin, kafiye ve anlam açısından birbirine uyumlu bir grup beyittir.⁴³ Abdulbâki Ârif'in kasideleri yapı bakımından mukaddime (giriş), tehallus (bir konudan diğerine geçiş), ve hatime (sonuç) olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Kaside türü eser ve metinler tarihe ışık tutmada önemli kaynaklardan biridir. Kendisine kaside yazılan şahsiyetlerin biyografileri bu yazılan kasidelerle aydınlanır. Aynı zamanda o devir tarihinin siyasi, askeri, coğrafi ve kültürel sınırlarının belirlenmesinde o devirde kullanılan dil ve edebiyatın özellikleri ışık tutar.

Üslup ve dil: Edebi ürünlerde bir unsur olan üslup, yazarın, duygu ve düşüncelerini döktüğü bir kalıp, içtekini dışarıya çıkarmada izlediği bir

yol, yazılarını onunla renklendirdiği bir boya olup aynı zamanda nazmın ve onda izlenen yolun bir türüdür.⁴⁴ Abdalbâki Ârif de kasidenin dili ile konusu arasında ahengi sağlamak için çaba sarf etmiş, ele aldığı konuya uygun kelimelerin seçimine titizlikle önem vermiştir. Örneğin Şeyhülislama yazdığı kasidenin 1. beytinde özellikle yağmur anlamına gelen (مُزْنٌ - وَابِلًا - رَهَامًا) *yağmur yüklü, şiddetli yağmur ve çiseleyen yağmur* gibi anlamca birbiriyle ilgili olan kelimeleri seçerek tenâsüb sanatına başvurmuştur ki bu kelimeler ölü bir toprağa hayat verir. Aynı kasidenin 2. beytinde de "uçmak/aşka düşmek", "kalp", "aşk acısı" ve "kara sevdâ" gibi birbirini tamamlayan kelimeleri ustalıkla kullanmıştır.

Sadrazama yazdığı kasidede ise yine savaşla ilgili kelimeleri tercih ederek seçmiş ancak tam tersine ölümü çağrıştıracak şekilde (مُنْقَلَبِ الْكَزْرِ - بِالْمُهَنْدَةِ الْبُتْرِ - بِالْمُتَّقَةِ السُّمْرِ - ضَرْبَةُ لَارِبِ) *keskin kılıç, kara mızrak, keskin kılıç darbesi ve savaş yenilgisi* gibi içeriğe uygun kelimeler seçmiştir.

Şairin konuya uygun kelime ve kavramları kullanması geniş bir dil kültürüne sahip olduğunun dışavurumudur.

Anlatım yöntemleri açısından şair duygu ve düşüncelerini aktarırken dönemin diğer şairleri gibi ⁴⁵ kuşkusuz edebi sanatlardan bolca faydalanmıştır. Bu konuyla ilgili örnekler sırasıyla şöyledir:

Beyan sanatları:

1-Teşbih: Aralarında bir veya birden fazla özellikte benzerlik bulunan iki şeyin birbirine benzetilmesidir.⁴⁶

أَوْقَاتُ أَنْسٍ مِثْلَ إِيْهَامِ الْقَطَا قَدْ صِرْنَ مِنْ قِصْرِ الْمَدَى أَخْلَامَا
Birlikte geçen vakitler tıpkı keklik sekmesi,

Süresinin kısalığından düşlere dönüştü.

Bu beyitte (أَوْقَاتُ أَنْسٍ مِثْلَ إِيْهَامِ الْقَطَا) teşbih edatı (مِثْلَ) kullanılarak teşbihi mürsel yapmıştır.

2-Kinaye: Bir ifadenin hakiki manasını zikretmeye engel bir ifade olmamasına rağmen onu gerçek manasının dışında bir mana için kullanmaktır.⁴⁷

وَتَوَى الرَّبِيعُ عَلَى ذُرَاهَا مُلْفِيَا بِرَحِيبٍ سَاحَتَهَا الْعَصَا فَأَقَامَا
İlkbahar oturdu zirvelerine,
sopasıyla dokunarak can verdi düzlüklerine

Bu beyitte (ملقيا العصا) *Asasını attı*, oturmak ve yerleşmekten kinayedir.

وَإِذَا الْحَجِيجُ تَوَجَّهَتْ نَحْوَ الْعُلَى أَهْفُو إِلَى تِلْكَ الرُّبُوعِ غَرَامَا

Yöneldiklerinde hac yapan kadınlar yükseklere,

aşk içinde uçarım o tepelere.

Bu beyitte (نَحْوَ الْعُلَى) *yükseklere*, Mekke (Kabe) şehrinden kinayedir.

3-İstiare: Müşebbeh veya müşebbeh bihin zikredilip zikredilmeyen tarafın bir karineyle kasdedilmesi olarak tarif edilmiştir.⁴⁸

وَمَنْ لَمْ يَخْضُ لِحِجِّ الْمَعَارِكِ لَمْ يَكْدُ يَفُوزُ بِعَقْدِ النَّحْرِ مِنْ لَوْلُو نَثْرٍ

Kim derin cenklere dalmaz ise,

Parlak incilerden gerdanlığı dizemez ipe.

Galibiyeti dilbere benzetiyor, dilberi gizleyip gerdanlık üzerinden açıklıyor. Müşebbeh bih gizlendiği için istiare mekniyedir.

Bedii sanatlar:'

1-İktibas ve Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'ten etkilenmesi

İktibas, "Kur'an ile hadisin bir kısmının alındığı yere işaret edilmeden sözün içeriğine alınmasıdır".⁴⁹

Abdübâki Arif, Şeyhülislama yazdığı kasidede Kuran'dan etkilenerek iktibasla bulunmuştur.

لِلنَّاسِ صَيَّرَهَا إِلَالَهُ مَثَابَةً إِذْ حَيْثُ عَيْنٌ قِبْلَةً إِعْظَامَا

Allah (Ecreayn diyarını) sevaplı bir yer yaptı,

Yüceltmek için orayı sevgilerinin kiblesi yaptı.

⁵⁰“Biz beyti(Kabe'yi)insanlara toplanma ve güvenli bir yer kıldık.” ayetinden iktibasdır.

وَلَوْ لَمْ يَكُنْ بِالْمَالِجِ الدَّدِلِ سُبَّةً كَفَى فِيهِ خُسْرًا سُوءُ مُنْقَلَبِ الْكَرِّ

Hiç kınanmasa da savaştan korkan beşer,

Savastan hüsrana uğramıs bir sekilde dönmesi ona veter.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ، (سُوءِ مُنْقَلَبٍ) cümlesi Bu beyitteki (وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ وَالْوَلَدِ) Ey Allahım! Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerle karşılaşmaktan ve dönüşte malımızda, çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten sana sığınırım.” Şeyhülislama yazdığı kasidede hadisten etkilenerik iktibasta bulunmuştur.

2-Tıbak (Tezat): “Beyaz siyah, gece gündüz, soğuk sıcak gibi iki zıt anlamın bir arada zikredilmesine tıbak denilmektedir.⁵¹

مَنْ كَانَ مُتَمِّمًا إِلَىٰ أَغْتَابِهِ أُمْسَىٰ وَأَصْبَحَ لِلْآنَامِ إِمَامًا

Kim bağlanırsa onun eşğine,

Akşam sabah olur insanlara imam.

Bu beyitte (أَصْبَحَ) ile (أَمْسَى) akşam sabah kelimeleri arasında tıbak bulunmaktadır

3-Tasrî: Tasrî, “Birinci beytin son ilk mısrasının sonunun, kasidenin kafiyesiyle aynı olmasıdır”.⁵² Şairin kaleme aldığı methiyenin tamamı musarralı başlamıştır.

أَحْيَىٰ رُبُّوعَ الْأَجْرَعَيْنِ لِرَامَا مُرْنُ سَقَاهَا وَإِبْلًا وَرَهَامَا

*Ecreayn diyarina, sonsuza dek yağmur yüklü bulutlarıyla
canlandırsın,*

Bu beyitte (لِزَامًا) ile (رِهَامًا) arasında tasri bulunmaktadır.

دِرَاكُ الْمُعَالِي بِالْمُهَنْدَةِ الْبُشْرِ وَنَيْلُ الْأَمَانِي بِالْمُتَّقَةِ السُّمْرِ

Zirvelere ulaşmak keskin kılıçla,

Ve düşlere kavuşmak kara mızrakla.

Sonuç

Abdûlbakî Arif Efendi, Anadolu'da yetişmiş, dini ve lisani ilimlerde eserler vermiş, müderrislikten kazaskerliğe çeşitli resmi görevlerde bulunmuş, edebiyatçı, şair, hattat ve musikişinas bir Osmanlı aydınıdır. İncelenen iki kasidede kullandığı dil, Arap edebiyatının başyapıtı kasidelerdeki dil ile boy ölçüşecek seviyededir. Sözcük yapısı, lafız ve mana dengesi, Arap aruz vezninin kurallarına uygunluğu, edebî sanatları kullanmadaki yetkinliği onun yaşadığı asra damgasını vuran büyük bir şair olduğunun delilidir. Hamisi ve her zaman destekçisi olan dönemin Şeyhülislamı ile dirayetli paşası Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı medih sanatının şaheseri olarak nitelenebilecek iki kaside ile överek onlara olan minnet duygusunu beyitlerine işlemiştir. Divanı dışında bütün eserlerini Arapça kaleme almış, Farsçayı da ustaca kullanmıştır. Bazı eserlerinin ilmi tahkikli neşri yapılarak ilim ehlinin istifadesine sunulmuştur.

Arif Efendi'nin incelenen bu kasidelerinden, döneminde Arap dili ve edebiyatının yaşayan ve canlı bir alan olduğu sonucu çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulkâhir b.Abdurrahman el Cürçânî, *Delâilü'l-İ'caz*, Kahire 1989.
Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediiyetü'l-Ârifin*, M.E.B, İstanbul 1951
Brockelmann, Carl, GAL. Leiden 1942.
Bulut, Ali, *Belagat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2015
Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000
Ebu Tâhir Muhammed b. Haydar el-Bağdadî, *Kânûnunu'l-Belâğa fi Nakdi'n -Nesri ve's-Şi'r*, Beyrut 1989.
el-Muhibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tılâi'l-Hâne,thk: Muhammed Abdulfettâh el-Hulu*, 1.bs., Mısır 1990.
Ergin, Mehmet Mesut, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, yayımlanmamış doktora tezi, Konya 2000.
-----*İbnu'n-Nahhâs el-Halebi ve Şiirleri*, Ankara 2008.
es Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut 2011.
Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İstanbul 1311,
Hatîb el-Kazvini, *Telhîs ve Tercümesi* (Haz: Nevzat H.Yanık, Mustafa Kılıçlı, M.Sadi Çöğenli) İstanbul, tsz.
Karaçoban, Ethem, Abdülbaki Arif Efendi'nin Menahicu'l-Usul'ü ve Kelamı görüşleri, M.Ü Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
Mecdi Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l 'Arabîyye fi'l-Luğati ve'l-Edeb*, 2.bs, Beyrut 1984.
Muhsinü'l-Kayseri Abdül-Muhsin b. Muhammed, *Şerhu Arûzi'l-Endelüsî*, (Takik ve araştırma: Muammer Sarıkaya), Dâru'l-Belensiyye, Kahire 2008.
Raşid, *Tarih*, İstanbul 1282.
Salim, *Tezkire*, İstanbul 1315.
Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Konya 2007
-----*Ahmed b Şahin el Kıbrısî ve Şiirleri*, Konya, 2014, s.88
Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî (Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, Ankara 2001
Uzun, Mustafa, “Abdülbâki Ârif Efendi”, *DİA*, I, İstanbul 1988.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi”, *TTK Belleten*, Ankara 1958
Yâkût el-Hamevî, *Mucemü'l-buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

¹ Mustafa Uzun, “Abdülbâki Ârif Efendi”, *DİA*, I, İstanbul 1988, s.195-198.

² Salim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s.441; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediiyetü'l-Ârifin* İstanbul 1951, I, s.496

³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000, s.362-363

- ⁴ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Ankara 2001, II, s.202
- ⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi”, *TTK Belleten*, XXII/85 (1958) s.102
- ⁶ Salim, *Tezkire*, s.442-443
- ⁷ Ethem Karaçoban, Abdülbaki Arif Efendi’nin Menahicu’l-Usul’ü ve Kelamı görüşleri, M.Ü Sos. Bil. Enst.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s.4
- ⁸ Esad Efendi, *Atrabü’l-âsâr*, İstanbul 1311, s.450
- ⁹ Hamit Dikmen, “Seyyid Vehbî”, *DİA*, XXXVII, s.74-75.
- ¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.* ,s.108
- ¹¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.* s.102
- ¹² Uzunçarşılı, *a.g.e.* s.102
- ¹³ Uzunçarşılı, *a.g.e.* s.103
- ¹⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.* s.103
- ¹⁵ Raşid, Tarih, İstanbul 1282, IV, s.10
- ¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.* , s.104
- ¹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.* ,s.105
- ¹⁸ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* II, s.202
- ¹⁹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 710, 2796, 5562/ 1) İle Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 2660) nüshaları bulunmaktadır.
- ²⁰ B. M. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 362
- ²¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 2480, 2633, 4636)
- ²² B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ²³ Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3719/7; Halet Efendi, nr. 733)
- ²⁴ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ²⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki bir nüshası (TY, nr. 2155), torunu Mehmed Şeref Efendi tarafından 1135'te (1722-23) güzel bir talikle yazılmıştır.
- ²⁶ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ²⁷ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ²⁸ Brockelmann eserden, Maqâmat fath Oandîya adıyla bahsetmekte ve bir nüshasının Leiden'de bulunduğunu bildirmektedir (bk. GAL Suppl. II, 630)
- ²⁹ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³⁰ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³¹ Atıf Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 28221 kayıtlı mecmuanın baş tarafında bulunmaktadır.
- ³² B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³³ Atıf Efendi Kütüphanesi'nde aynı mecmua içinde bir nüshası mevcuttur.
- ³⁴ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³⁵ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³⁶ Bir nüshası Leiden'de E. J. Brill koleksiyonunda bulunmaktadır (bk. Brockelmann, *GAL, Suppl.* II, 571). Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki mecmua içinde de (nr. 2822) yer almaktadır.
- ³⁷ B. M. Tâhir, *a.g.e.* I, 362
- ³⁸ Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (H. Hüsnü Paşa, nr. 1013/ 3) bulunmaktadır.

³⁹ Yâkût el-Hamevî, Mucemü'l-buldân, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, c. I, s. 103.

⁴⁰ Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvani hayatı ve Şiiri*, s.54

⁴² Muhsinü'l-Kayseri Abdü'l-Muhsin b. Muhammed, Şerhu Arûzi'l-Endelüsî, (Tahkik ve araştırma: Muammer Sarıkaya), Dâru'l-Belensiyye, Kahire 2008, s. 158 ve 173.

⁴³ Mecdî Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l 'Arabiyye fî'l-Luğati ve'l-Edeb*, 2.bs, Beyrut1984, s.293.

⁴⁴ Abdulkâhir b.Abdurrahman el Cürcânî, *Delâilü'l-İ'caz*, Kahire, 1989, s.469

⁴⁵ Muhammet Tasa, *Ahmed b Şahin el Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2014, s.88

⁴⁶ Ali Bulut, *Belagat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2015, s.434

⁴⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, 2011, s.512

⁴⁸ es-Sekkâkî, *a.g.e.* , s.477

⁴⁹ Hatîb el-Kazvini, *Telhîs ve Tercümesi*, (Haz: Nevzat H.Yanık, Mustafa Kılıçlı, M.Sadi Çöğenli), İstanbul, tsz, s.167

⁵⁰ Bakara (2):123

⁵¹ Ebu Tâhir Muhammed b. Haydar el-Bağdadî, *Kânûnunu'l-Belâğa fî Nakdi'n - Nesri ve's-Şi'r*, Beyrut 1989, s.84

⁵² el-Bağdadî, *a.g.e.* , s.128